

<https://jhr.ui.ac.ir/?lang=en>
Journal of Historical Researches
E-ISSN: 2476-3306
Document Type: Research Paper
Vol. 13, Issue 1, No.49, Spring 2021
Received: 04/01/2022 Accepted: 07/03/2022

Analysis of the Influence of Arabs on Iranian Customs (Case Study: Recreation, Food, and Clothing)

Hatam Mousaei

Ph.D. Candidate in Islamic History, Department of History, Azad University of Shoushtar, Shoushtar, Iran
hatammousaei@gmail.com

Ghaffar Pourbakhtiar

Assistant Professor of Islamic History, Department of History, Azad University of Shoushtar, Shoushtar, Iran
porbakhtiarghaffar@yahoo.com

Abdolaziz Movahed

Assistant Professor of Islamic History, Department of History, Azad University of Shoushtar, Shoushtar, Iran
movahed.2011@yahoo.com

1. Abstract

With its rich cultural and civilizational background, Iran has always interacted with cultures that have had a great impact on other lands, cultures, and civilizations. In this regard, Iranian customs and traditions have influenced the culture, traditions, and customs of the Arabs in various ways. Therefore, with a descriptive-analytical approach based on library data and Wilhelm Schmidt's concept of cultural dissemination, this research sought to find an answer to the question of how the Arabs adapted Iranian customs and came under the influence of Iranian customs and traditions, especially in the fields of entertainment, food, and clothing. The findings of this study showed that the richness of

---

*Corresponding author

2322-5181/ © 2022 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC-BY-NC-ND 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

 <http://dx.doi.org/10.22108/jhr.2022.132096.2304>

 [20.1001.1.20086253.1401.14.2.5.3](https://doi.org/10.22108/jhr.2022.132096.2304)

Iranian culture, geographical proximity, court relations, and sometimes war caused the Arabs in general and the caliphs in particular to adapt items, such as entertainment, food, and clothing from Iranian customs and traditions. This cultural spread, which was associated with communication and desire, gradually created new customs and traditions to replace the older ones. In this process, the useful elements of the borrowing culture might be lost and the strengths of the dominant culture might be adapted by the adapting culture, thus correcting its weaknesses.

2. Introduction

After the conquest of Iran, the Arab community confronted a systematic and complex set of governments. However, their temperaments and habits of living in the desert did not agree with the government and court customs. After the conquest of civilized lands, especially Iran, they were influenced by the Iranian kings' special customs. They passed through the simple lifestyle of Sheikhin's time and turned to the glory of Khosravan court of Iran. The caliphate became so similar to the Iranians both in terms of customs and culture and their court that Iran's titles, customs, and culture penetrated into their lives.

This encouraged the author to explore the theory of cultural dissemination presented by Wilhelm Schmidt, who was a German anthropologist, through a descriptive-analytical research by using library data based on the first and second categories of sources. The most important question in this study was how the Arabs were influenced by the Iranian people's customs and traditions, especially in the field of entertainment and if food and clothing were included in this process. The richness of Iranian culture, geographical proximity, trade, court relations, and sometimes war caused this cultural spread to take place willingly and gradually.

3. Materials and Methods

In this research, library, documentary, and field study methods were applied to analyze the influence of Arabs on Iranian customs. To this goal, the researcher used the private unclassified documents obtained from local informants and through interviews with them.

4. Discussion, Results, and Conclusion

In all societies, the spread of cultures has been influenced by two factors, "desire" and "communication", which are more influenced by each other when cultures are associated with geographical proximity, trade, court relations, war. A culture is more adapted that offers better solutions to problems and better cultural tools.

The findings of this study showed the influences of Iranian culture and traditions on the Arabs and how they adapted these customs and traditions based on the spread of cultures due to geographical proximity. In particular, the direct relationship with trade caused pre-Islamic Arabs to adapt these customs and traditions and get acquainted with Iranian traditions of entertainment, food, and clothing, thus correcting the weaknesses of their culture.

With the spread of Islam, their direct connection with Iranians through the war and the presence of Iranian secretaries in the courts became more and more close. As a result, they distanced themselves from the simple lifestyles of the Rashidun caliphs. This interest in luxuries and aristocracy appeared in the Umayyad era and increased during the Abbasid period, which was contrary to the religious leaders' social justice and simple biological policies adopted by the Islamic school. This caused the negative effect of cultural dissemination.

The presence of Iranian teachers in the Abbasid era of madness, the friendly relationship between the caliphate and the distinct Iranian class, and the coexistence of the two cultures caused etiquette in the fields of fun and entertainment, food, and clothing, and their related customs to be adapted more than ever.

5. Keywords:

food, clothing, entertainment, Arabs, culture dissemination, Iranians

6. References

1. Adamson, Hubble; James People; Greg Bailey; John Betty; Ralph Grillo (2011), *Cultural Anthropology*, translated by Nematullah Fazeli, Tehran: Arasteh.
2. Azartash, Azarnoosh (2009), *Ways of Persian Influence in Pre-Islamic Arabic Culture and Language (along with Persian Words in Pre-Islamic Poetry)* Tehran: Toos.
3. Ibn Idris, Muhammad Ibn Ahmad (1390), *Al-Sarair Al-Hawi Al-Tahrir Al-Fatawi*, 6th edition, vol. 2, Qom: Islamic Publishing Institute.
4. Ibn Athir, Ali Ibn Muhammad (1383), *Complete History*, vols. 3 and 14, Alami, Tehran.
5. Ibn Hanbal, Ahmad Ibn Muhammad (1416 AH, 1996 AD), *Musnad al-Imam*, vol. 1, Beirut: Al-Risalah Institute.
6. Ibn Jawzi, Abd al-Rahman ibn Ali (1412 AH), *Regular in the History of Nations and Kings*, Volumes 6-7-8, Beirut: Dara Al-Kitab Al-Almiyeh.
7. Ibn Khalqan, Ahmad Ibn Muhammad (1256 AH), *The Death of the Nobles*, Volume 2, Beirut: Dar al-Fikr ..
8. Ibn Khaldun, Abdul Rahman (1393), *Introduction to Ibn Khaldun*, Volume 1, Tehran: Scientific and Cultural.
9. Ibn Taqtaqi, Mohammad Ibn Ali (1981), *Al-Fakhri Fi Adab Al-Saltanieh wa Al-Dawl Islamieh*, translated by Mohammad Vali Golpayegani, Tehran: Book Publishing Translation Company.
10. Ibn Munqiz, Osama bin Murshid (1930), *Al-Atebar*, New York: Princeton.
11. Ibn Nadim, Mohammad Ibn Ishaq (2002), *Index*, translated by Mohammad Reza Tajaddad, vol. 1, 2nd edition, Tehran: Asatir.
12. Ibn Abd al-Barba, Ahmad ibn Muhammad (1907-1407 AH), *Al-Aqd al-Farid*, 2nd edition, vol. 3, Beirut: Dar al-Kitab al-Almiyeh.
13. Islamifar, Zahra (1398), *Culture and Civilization of Islam*, 13th edition, Qom: Maaref.
14. Ismail Shahrkani, Ibrahim (2015), *Al-Mufid Fi Sharh Usul al-Fiqh*, vol. 1, Qom: Dhu al-Qirbi.
15. Eshpoler, Bertold (2007), *History of Iran in the First Islamic Centuries*, Vol. 2, translated by Javad Falatouri, Tehran: Cultural Science.
16. Istakhri, Abu Ishaq Ibrahim (1397), *countries and schools*, translated by Mohammad Ibn Abdullah Testari, Tehran: Mahmoud Afshar.
17. Al-Jahshiari, Mohammad Ibn Abdus (1348), *Ministers and Books*, translated by Abolfazl Tabatabai, Tehran: Taban.
18. Amin, Ahmad (1337), *Fajr al-Islam*, translated by Abbas Khalili, Tehran: Iqbal.
19. Inostrantsev, Konstantin (1348), *Studies on the Sassanids*, translated by Kazem Kazemzadeh, Tehran: Translation and Book Publishing Company.
20. Brian, Pir (2002), *The Achaemenid Empire, from Cyrus to Alexander*, Volumes 1 and 2, translated by Nahid Foroughian, Tehran: Qatreh.
21. Bayhaqi, Ibrahim ibn Muhammad (1420 AH), *Al-Mahasin wa Al-Masawi*: Beirut, Dar al-Kitab al-Almiya.
22. Blazeri, Ahmad Ibn Yahya (1397), *The Conquest of Countries*, translated by Mohammad Tavakol, Tehran: Mahris.
23. Tafazli, Ahmad (2009), *Collection of Articles*, Tehran: Toos.
24. Jahez, Abu Othman Omar Ibn Bahr (2013), *Al-Taj (Religion of Statehood in Iran and Islam)*, 2nd Edition, translated by Habibollah Nobakht, Tehran: Ashianeh Ketab.
25. Jahez, Abu Othman Amr Ibn Bahr (1403 AH), *Commentary on Commerce*, research by Hassan Hosseini Abdul Wahab, vol. 2, Beirut: Dar al-Kitab al-Jadeed.
26. Jawaliqi, Abu Mansour Mahoob (1960), *Arabic from Al-Ajami Theology*, Mohammad Shakir: Cairo.
27. Javad Ali (1369), *Detailed Arab History before Islam*, Vol. 8, Babylon: Babylon Library.
28. Choksi, Jamshid Garshop (2002), *Conflict and Compromise (Defeated Zoroastrians and Dominant Muslims in the Society of the First Centuries of Islam)*, translated by Nader Mir Saeedi, Tehran: Phoenix.

29. Even, Philip (1987), Arab History, translated by Abolghasem Payende, 2nd edition, Tehran: Agah.
30. Hosseini, Alireza (2015), "The Role of Iranians in the Development and Expansion of the Arabic Language" Year 5, Issue 1: Quarterly Journal of Political Research in the Islamic World: pp. 27-50.
31. Dori, Najmeh (2007), "Arab Influence on Iranians in Governance Manners" Journal of Iranian Studies, Faculty of Literature and Humanities, Center for Iranian Culture and Languages Research, Year 6, Issue 11: Shahid Bahonar University of Kerman.
32. Even, Philip (1987), Arab History, translated by Abolghasem Payende, 2nd edition, Tehran: Agah.
33. Dehkhoda, Ali Akbar (1989), Dictionary, Volume 7, Tehran: University of Tehran: 71-92.
34. Dinkord (1396), the fifth book, translated by Jaleh Amoozgar and Ahmad Tafzali, Tehran: Moin.
35. Rezaei, Ramadan; Bayat, Ali; Mousavi, Seyed Jamal (2010), "The role of Iranian teachers in the establishment and development of Islamic bureaucracy in the first century AH", Journal of the History of Islamic Civilization, forty-third year, number one: 43-55.
36. Roh Al-Amini, Mahmoud (2003), Around the City of Light in the Basics of Anthropology, Twelfth Edition, Tehran: Attar.
37. Riviere, Claude (2000), An Introduction to Anthropology, translated by Nasser Fakuhi, Tehran: Ney.
38. Zarrinkoob, Abdolhossein (1365), From Other Things (Collection of Criticism, Notes, Review and Exhibition), Tehran: Javidan.
39. Zarrinkoob, Abdolhossein (1363), History of the Iranian people Struggle with the powers, Tehran: Amirkabir.
40. Zidan, George (2015), History of Islamic Civilization, translated by Ali Javaher Kalam, vol. 5, Tehran: Amirkabir.
41. Salem, Abdul Aziz (2001), Arab history before Islam, translated by Baqersadrinia, Tehran: Scientific and cultural.
42. Shariatzadeh, Ali Asghar (1369), Clothing is the most obvious cultural symbol, Journal of Cultural Heritage, first year, first issue: pp. 40-49.
43. Shukri Alusi, Mahmoud (1314 AH) The maturity of the Arabs in the knowledge of the Arabs, vol. 3, Beirut: Rahmaniyyeh Press.
44. Sabi, Hilal Ibn Mohsen (1424 AH), The Gift of Commanders in the History of Ministers, Dar Al-Afaq Al-Arabiya: Cairo.
45. Salehi Amiri, Reza (2016), Cultural Concepts and Theories, Tehran: Phoenix.
46. Ziapo, Jalil (1964), Ancient Iranian clothing from ancient times to the end of the empire, Tehran: Fine arts of the country.
47. Tabari, Mohammad Ibn Jarir (2015) History of Tabari, vol. 3, translated by Abolghasem Payende, Tehran: Asatir.
48. Abbasi, Mahnaz, Hossein Moftakhri, Nematollah Fazeli (2012), The process of Islamization of the socio-cultural model of nutrition in Iran until the end of the fourth century AH, Journal of Islamic History Studies: Tehran.
49. Ansar al-Ma'ali, Kikavous Ibn Iskandar (1352), Qaboosnameh, by Gholam Hossein Yousefi, Tehran: Cultural Science.
50. Gholami Hojqaan, Fatemeh; Ahmad Zavieh, Seyed Saeed; Azartash, Azarnoosh (2017), "Study and retrieval of polo based on Timurid manuscripts and manuscripts", Journal of Art Effect: University of Tehran: 63-77.
51. Ferdowsi, Abolghasem (1379), Shahnameh, by Saeed Hamidian, Tehran: Qatreh.
52. Farid, Mohammad Sadegh (2002), Fundamentals of Anthropology, 3rd edition, Tehran: Pashtoon.
53. Faghihi, Ali Asghar (1373), The Empire of Az-Dawla (how the ruler of Az-Dawla Dailami and the study of the situation in Iran during the time of Al-Buwayh), Tehran:

فصل‌نامه علمی پژوهش‌های تاریخی (نوع مقاله پژوهشی)
معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان
سال پنجاه و هشتم، دوره جدید، سال چهاردهم
شماره دوم (پیاپی ۵۴)، تابستان ۱۴۰۱، ص ۷۴ - ۵۷
تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۱۰/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۶

مقاله پژوهشی

تحلیل و واکاوی تأثیرپذیری اعراب از آداب و رسوم ایرانی (مطالعه موردی: تفریح، خوراک و پوشاک)

حاتم موسایی

دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، شوشتر، ایران

hatammousaei@gmail.com

غفار پوربختیار*

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، شوشتر، ایران

porbakhtiarghfar@yahoo.com

عبدالعزیز موحد

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، شوشتر، ایران

movahed.2011@yahoo.com

چکیده

ایران با پیشینه فرهنگی و تمدنی غنی، همیشه با فرهنگ‌ها تعامل داشته و تأثیر بسزایی بر سرزمین‌ها، فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر گذاشته است. در همین راستا آداب و سنن ایرانی به شیوه‌های گوناگون بر فرهنگ، سنن و آداب اعراب تأثیرگذار بوده است. بنابراین این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی، مبتنی بر داده‌های کتابخانه‌ای و براساس مفهوم اشاعه فرهنگی ویلهلم اشمیت، در پی یافتن پاسخی به این سؤال است که چگونه اعراب، آداب ایرانی را اقتباس و تحت تأثیر آداب و سنن ایرانی به‌ویژه در حوزه تفریح و سرگرمی، خوراک و پوشاک قرار گرفتند؟ یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد غنای فرهنگ ایرانی، مجاورت جغرافیایی، مراوده دیوانی و گاهی جنگ باعث می‌شود اعراب به‌طور عام و خلفا به‌طور خاص مواردی از جمله، تفریح، خوراک و پوشاک را از آداب و سنن ایرانیان اقتباس کنند. این اشاعه فرهنگی که همراه با ارتباط و تمایل بود، به تدریج باعث می‌شد که آداب و سنن جدید جایگزین آداب و سنن قدیمی‌تر شود و ممکن بود عناصر مفید فرهنگ وام‌گیرنده نیز از بین برود و فرهنگ اقتباس‌کننده، قوت فرهنگ غالب را اقتباس و ضعف خود را اصلاح کند.

واژه‌های کلیدی: خوراک، پوشاک، تفریح، اعراب، اشاعه فرهنگ، ایرانیان.

* نویسنده مسؤؤل

2322-5181/ © 2022 The Authors. Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC-BY-NC-ND 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

 <http://dx.doi.org/10.22108/jhr.2022.132096.2304>

 [20.1001.1.20086253.1401.14.2.5.3](https://doi.org/10.22108/jhr.2022.132096.2304)

۱- مقدمه

جامعه عرب پس از فتح ایران با یک مجموعه نظام‌مند و پیچیده حکومتی مواجه شد که خوی و عادت زندگی بیابان‌نوردی آنها با حکومت، آداب و تشریفات درباری موافق نبود؛ اما پس از فتح سرزمین‌های متمدن، به‌ویژه ایران، تحت تأثیر آداب خاص پادشاهان ایران قرار گرفتند؛ به‌طوری که از سبک زندگی ساده‌زیستی روزگار شیخین عبور کردند و به شکوه و جلال دربار خسروان ایران روی آوردند. دستگاه خلافت چه از لحاظ آداب و فرهنگ و چه از لحاظ دیوانی به ایرانیان شباهت یافت تا جایی که عناوین و القاب، آداب و فرهنگ ایرانی در زندگانی آنها رسوخ کرد.

همین امر نویسنده را بر آن داشته است که با روش پژوهشی توصیفی-تحلیلی، با استفاده از داده‌های کتابخانه -با تیکه بر منابع دسته‌اول و دوم- چگونگی اقتباس آداب و سنن ایرانی اعراب را کاوش کند که مبتنی بر نظریه اشاعه فرهنگی و یلهم اشمیت، مردم‌شناس آلمانی، است؛ بنابراین مهم‌ترین پرسش فراروی این پژوهش عبارت است از: چگونه اعراب تحت تأثیر آداب و سنن مردم ایران به‌ویژه در حوزه‌های تفریح و سرگرمی، خوراک و پوشاک قرار گرفته‌اند؟ غنای فرهنگ ایرانی، مجاورت جغرافیایی، داد و ستد، مراوده دیوانی و گاهی جنگ باعث شد این اشاعه فرهنگی با تمایل و به‌تدریج صورت گیرد.

۱-۲- پیشینه تحقیق

در زمینه تأثیر فرهنگ و سنن ایرانی بر اعراب و نحوه اشاعه و اقتباس آن، تحقیقات چندانی براساس نظریه اشاعه فرهنگی انجام نشده است؛ دري نجمه (۱۳۸۶) در مقاله «تأثیرپذیری اعراب از ایرانیان در آداب حکومت‌داری» تأثیر شیوه‌های حکومت‌داری ایرانیان بر اعراب و آداب خاص شاهان را بررسی

کرده و به چگونگی اشاعه دیگر آداب ایرانی نپرداخته است. آذرتاش آذرنوش (۱۳۸۸) در کتاب «راه‌های نفوذ فارسی در زبان و فرهنگ جاهلی»، واژه‌های فارسی را در شعر عصر جاهلیت نقل کرده است. «جشن‌های ایرانی در دوره اول عباسی» خاکرند (۱۳۹۳) و «نقش خراج و هدیه در استمرار جشن‌های ایرانی در قرون نخستین اسلامی» اشرفی حمید (۱۳۹۳)، بیشتر اعیاد نوروز و مهرگان و اثر جشن‌های ایرانی را بر اعراب بررسی کرده‌اند نه آداب و سنن دیگر. رمضان رضایی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله «نقش دبیران ایرانی در تأسیس و تکوین دیوان‌سالاری اسلامی»، بیشتر نقش دبیران را در شکل‌گیری حکومت اسلامی کانون توجه قرار داده و از توجه به چگونگی و اشاعه فرهنگی دریغ ورزیده‌اند. مهناز عباسی و همکاران (۱۳۹۱) با نوشتن مقاله «فرایند اسلامی شدن الگوی فرهنگی-اجتماعی تغذیه در ایران تا پایان سده چهارم هجری قمری»، به چگونگی اسلامی شدن شیوه زندگی مردم به‌ویژه فرهنگ تغذیه و چگونگی تعامل ایرانیان از جمله پذیرش و طرد در این فرایند اسلامی شدن می‌پردازدند. مقاله «بررسی مسئله ورزش در عصر عباسی و نقش ایرانیان» اثر البوعلی (۱۳۹۵)، چگونگی ترویج ورزش را در عصر عباسیان بررسی کرده است. «عقلانیت اخلاق عربی و تأثیر سنت خسروانی» اثر جابری (۱۳۹۶)، با بررسی میراث ارزش‌های اخلاقی چند فرهنگ متفاوت، عقلانیت اخلاق عربی را نقد می‌کند و نتیجه می‌گیرد که چنین ارزش‌های اخلاقی در میراث خسروانی یافت می‌شدند، بنابراین ارزش‌های اخلاقی را بررسی کرده است، نه اشاعه آداب و سنن ایرانی که وارد فرهنگ اعراب شده است. کتاب «زندگی اجتماعی در حکومت عباسیان» اثر مناظر احسن (۱۳۸۳) نیز اختصار اشتراکات آداب و سنن ایرانی و عربی را

بررسی می‌کند و بیشتر یک کتاب توصیفی است. اگرچه این آثار، اثرگذاری فرهنگ ایرانی بر اعراب را نشان داده‌اند، اما هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها شیوه و چگونگی آداب و سنن ایرانی را بر اعراب با تأکید بر مفهوم اشاعه فرهنگی و اقتباس اعراب از آداب و رسوم پادشاهان ایرانی، از جمله درحوزه‌های تفریح و سرگرمی، خوراک و پوشاک بررسی نکرده‌اند.

۱-۳ - مفاهیم و تعریف نظریه اشاعه فرهنگی

صاحب‌نظران اشاعه آلمان که به «فرهنگ ترکیبی» و «فرهنگ تاریخی»^۲ معروف‌اند، معتقدند نهادها و قسمت‌هایی که فرهنگ یک جامعه را می‌سازد، ترکیبی است که از فرهنگ‌های متفاوت گرفته شده است و برای شناخت خصوصیات یک جامعه باید تاریخ فرهنگ آن جامعه را با توجه به روابطش با جوامع دیگر جست‌وجو کرد. با بررسی توزیع جغرافیا، مهاجرت و داد و ستد و... مشخص می‌شود که فرهنگ‌ها دارای خاستگاه گوناگون‌اند، در این نظریه فرض بر این است که چون ابداعات فرهنگ‌ها محدودند، اشاعه از طریق چند فرهنگ صورت می‌گیرد (هیلند و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۷).

در کلیه جوامع، اشاعه فرهنگ تحت تأثیر دو عامل «تمایل» و «ارتباط» بوده است و مردم هیچ خصیصه‌ای را به تنهایی و بدون آنکه تغییری در آن به وجود آورند، أخذ نمی‌کنند (آدامسون، ۱۳۹۰: ۲۹۶). بنابراین اقتباس اعراب از آداب ایرانی بر مبنای همین ارتباط و تمایل تحلیل می‌شود. به تأثیر فرهنگ‌ها بر یکدیگر که در زمان گذشته رخ داده باشد، اشاعه فرهنگی می‌گویند یا به مجموعه تأثیرات فرهنگی گفته می‌شود که در رویاروی فرهنگ با یکدیگر، به صورت تأثیرپذیری و تأثیرگذاری باشد

(فکوهی، ۱۳۸۱: ۱۷۱).

اشاعه فرهنگی به طور کلی به سه دسته تقسیم می‌شود:

۱- اشاعه مستقیم: زمانی رخ می‌دهد که فرهنگ‌ها در قرابت و مجاورت یکدیگر قرار گیرند، مانند تجارت، ازدواج، مراوده دیوانی و گاهی جنگ؛

۲- اشاعه اجباری: زمانی است که یک فرهنگ، فرهنگ دیگر را مطیع خود کند و آداب و رسوم خود را نیز به فرهنگ تحمیل کند؛

۳- اشاعه غیرمستقیم: این نوع اشاعه در جوامع پیشرفته بسیار گسترده است. افراد برای برقراری ارتباط با یکدیگر و با محیط زندگی خود و برای کسب اطلاعات از دیگر نقاط، دست به ارتباط با واسطه می‌زنند؛ یعنی از طریق روزنامه‌ها، مجلات، تلفن و... ارتباط برقرار می‌کنند (صالحی‌امیری، ۱۳۹۵: ۴۴).

۱-۳-۱- اثرهای مثبت و منفی نظریه اشاعه

از جمله آثار مثبت نظریه اشاعه فرهنگی این است که به تدریج اشاعه موجب جایگزینی شیوه‌های قدیمی‌تر با شیوه‌های جدید می‌شود و همه انسان‌ها از اختراعات و دستاوردهای یکدیگر استفاده می‌کنند. اگر هر ملتی ضعف و قدرت فرهنگ خود را بشناسد، ضعف خود را اصلاح می‌کند و نقاط مثبت فرهنگ دیگر را می‌پذیرد.

آثار منفی این نظریه این است که وام‌گرفتن از یک فرهنگ باعث از بین رفتن عناصر فرهنگی مفید و فرهنگ وام‌گیرنده می‌شود.

«فريتز گربنز»^۳ و «ویلهلم اشمیت»^۴ از پایه‌گذاران جریان فکری اشاعه، اعتقاد داشتند که فرهنگ اولیه از سرزمین آسیا نشأت گرفته و عواملی مانند مهاجرت،

داد و ستد، جغرافیا و هم‌جواری سبب انتقال آن به سرزمین‌های دیگر شده است (فرید، ۱۳۸۱: ۱۱۷). اندیشمندان نظریه اشاعه فرهنگی، جغرافیا، مهاجرت، هم‌جواری و ویژگی‌های فرهنگی را بررسی می‌کنند و بر این باورند که فرهنگ‌ها، چهل‌تکه‌هایی از ویژگی‌ها و دارای خاستگاه و تاریخ گوناگون‌اند. چون نوآوری در فرهنگ‌ها محدود است، یک فرهنگ تحت تأثیر و اشاعه چند فرهنگ دیگر قرار می‌گیرد (هیلند، ۱۳۸۷: ۷۷).

۲- بحث

۲-۱- ورزش و تفریح‌ها

هر انسانی برای تأمین نیازهای اولیه و اساسی خود، بخشی از شبانه‌روز را به کار مشغول می‌شود و بخشی دیگر را صرف اموری می‌کند که جنبه تفریح، شادی و سرگرمی جذاب دارد و آدمی از سر اشتیاق به آن می‌پردازد. در این حالت انسان به دنبال شادی، آرامش و تجدید قوا و گذراندن اوقات بیکاری و به دنبال بازی‌ها و ورزش‌های جدید است. بنابراین باید پی برد که ریشه این بازی‌ها در کدام سرزمین بوده و چگونه اشاعه پیدا کرده است. با آشنایی جهان اسلام با تمدن‌های بزرگ به‌خصوص ایران، ورزش‌های شاد به جامعه مسلمانان اشاعه پیدا کرد.

۲-۱-۱- چوگان

دیرینگی بازی چوگان در ایران از حدود ۶۰۰ ق. م. است که در زمان هخامنشیان بازی موردعلاقه ایرانیان بوده و در عصر ساسانیان، بخشی از فرهنگ بازی‌های این دوره بوده است (غلامی هوجقان و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۴) و آنها برای بهتر برگزار شدن آن قوانینی وضع و به‌صورت کتاب تألیف کرده بودند، از جمله در «الفهرست» از کتابی به‌عنوان «آیین چوگان‌بازی» نام

برده می‌شود (ابن ندیم، ۱۳۸۱: ۱۹۷). فردوسی داستان و علاقه چوگان‌بازی سیاوش و افراسیاب را بیان می‌کند: همه کودکان را به چوگان فرست بیارای گوی و به میدان فرست (فردوسی، ۱۳۷۹: ۷۷)

به دلیل اینکه بازی چوگان آمادگی سوار و اسب را با هم نیاز داشت و این دو در این بازی مشق رزم می‌کردند، همین مشق نظامی‌گری بازی چوگان باعث علاقه بیشتر پادشاهان به آن می‌شد. زمانی که دو فرهنگ در مجاورت هم قراردارند، اشاعه مستقیم فرهنگ‌ها صورت می‌گیرد (صالحی امیری، ۱۳۹۵: ۴۴). اعراب پیش از اسلام به دلیل هم‌جواری و داد و ستد با ایرانیان، با بازی چوگان آشنا بودند، اما پس از اسلام آنها بازی چوگان را به‌صورت کامل از ایرانیان آموختند و آن را «صولجان» نامیدند (عنصرالمعالی، ۱۳۵۲: ۹۶-۹۷). با ورود مسلمانان به ایران علاقه و گرایش آنها به چوگان بیشتر شد، اگرچه در عصر امویان این ورزش درخور توجه بود، اما در عصر عباسیان به اوج خود رسید (طبری، ۱۳۹۴، ۴۹۳؛ حتی، ۱۳۶۶: ۴۲۸). چون عباسیان تحت تأثیر فرهنگ ایرانی قرار داشتند، گرایش اعراب در این دوره به بازی چوگان بیشتر و متأثر از حضور ایرانیان در دیوان‌ها و ترویج بازی چوگان توسط آنها بود و باعث شد بعد از آن به یکی از تفریحات خلفا، امرا و اشراف عرب درآید (یعقوبی، ۱۳۸۹: ۲۲). با آنکه چوگان از بازی‌هایی بود که بزرگان برای اوقات فراغت، لذت‌بردن و تفریح و سرگرمی به آن می‌پرداختند، اما این بازی در اصل تمرکز، هدف‌گیری، هماهنگی و قدرت مبارزه افراد را تقویت می‌کرد. با اشاعه بازی چوگان، دانش و ابزار این بازی نیز منتقل شد (ابن ندیم، ۱۳۸۱: ۵۵). در همین راستا امویان برای فراگیری این بازی در مکه، یک

باشگاه ایجاد کردند که وسایل شطرنج و تاس داشت (مسعودی، ۱۳۸۱، ۲۹۶؛ مناظر احسن، ۱۳۸۳: ۳۱۹). از جمله کارکردهای این بازی در بین حکام عرب این بود که برای شادمانی از فتح یا پیروزی در جنگ به بازی چوگان می‌پرداختند و هنگام بازی به افراد خاص هدایا و خلعت می‌بخشیدند (ابن اثیر: ۱۳۸۳: ۶۰۵۴).

شرایط جغرافیایی و ساختار اجتماعی جامعه عرب باعث می‌شد که سرگرمی آنها بیشتر درباره شعر و مسائل قومی قبیله‌ای باشد؛ اما قرابت سرزمینی و مراودات تجاری باعث شد آنها پیش از اسلام با این سرگرمی آشنا شوند، بعد از فتح ایران و ارتباط مستقیم با ایرانیان، شوق و علاقه آنها به بازی و سرگرمی چوگان بیشتر شد، در دوره عباسیان با ایفای نقش کارگزاران ایرانی در دستگاه اداری خلافت، ابتدا درخور توجه اشراف و امرای عرب قرار گرفت و بعد مردم عام نیز به این بازی روی آوردند؛ بنابراین بعد سرگرمی و تفریحی آن از جنبه نظامی آن بیشتر درخور توجه قرار گرفت.

۲-۱-۲- شطرنج

شطرنج از وسایل سرگرمی در حرمسراها بود، این بازی از هند به ایران و از ایرانیان به اعراب منتقل شد. اگرچه اعراب در صدر اسلام با آن آشنا شده بودند؛ اما شطرنج از بازی‌های محبوب عباسیان شد، به طوری که هارون الرشید، اولین خلیفه‌ای بود که شطرنج بازی کرد (مسعودی، ۱۳۷۴: ۲۹۶). بنابراین دریافت بازی شطرنج هندی و تغییر آن براساس آداب مردم ایران، مبتنی بر همین اصل اشاعه فرهنگی است، که مردم هیچ خصیصه‌ای را به تنهایی و بدون آنکه تغییری در آن به وجود آورند، أخذ نمی‌کنند (آدامسون، ۱۳۹۰: ۲۹۷). شطرنج از سرگرمی‌های خلفا بود، به طوری که معتضد خود یکی از شطرنج بازان ماهر بود. همچنین، از جمله شطرنج بازان

ماهر آن روزگار، العولی بود که برای بازی شطرنج کتاب نوشت (ابن ندیم، ۱۳۸۱: ۲۲۱). این تألیفات نشان می‌دهد بازی شطرنج در جامعه آن زمان میان مردم طرفدار داشت و نویسندگان براساس نیاز و ضرورت جامعه خویش نوشته بودند، او تا مدت‌ها در مقام نخست شطرنج بود تا اینکه رازی در حضور متوکل او را مغلوب کرد و مسابقاتی میان شطرنج بازان برگزار می‌شد که در آن افراد ماهر از تمام سرزمین‌های اسلامی به این مسابقات می‌آمدند (مکی، ۱۳۸۳، ۱۶۴؛ نوایی، ۱۳۸۱: ۱۷). طبق نظریه اشاعه فرهنگی، همه انسان‌ها از ابداعات و دستاوردهای همدیگر استفاده می‌کنند (روح الامینی، ۱۳۸۲: ۱۱۰). بنابراین شرکت افراد ماهر از همه بلاد اسلامی در این مسابقات، ضمن بهره‌مندی از تبحر شطرنج بازان دیگر، این بازی را همین افراد به سرزمین‌های دیگر انتقال می‌دادند.

هرچند فقها شطرنج را حرام می‌دانستند، اما درباره آن سخت‌گیری نمی‌کردند. شافعی بازی شطرنج را مباح می‌دانست و در خفا شطرنج بازی می‌کرد (ابن ادریس، ۱۳۹۰: ۲۱۵؛ اسماعیل، ۱۳۹۵: ۱۵). طبق تعریف اشاعه فرهنگی، وقتی فرهنگ‌ها رویاروی همدیگر قرار می‌گیرند، هم تأثیرپذیرند و هم تأثیرگذار (فکوهی، ۱۳۸۱: ۱۷۱). بنابراین با ورود مسلمانان به ایران، آدابی پذیرفته نمی‌شد که با آیین اسلامی همخوانی نداشت یا ایرانیان با احتیاط به آن گرایش پیدا می‌کردند. هنگام اشاعه یک بازی یا سرگرمی در جایی، ممکن است به صورت ناقص از آن استفاده کنند و ممکن است در جایی به منشأ احترام تبدیل شود (ریویر، ۱۳۷۹: ۶۳). بنابراین حضور دبیران ایرانی در حکومت عباسی و علاقه آنها به ترویج آداب و سنن خود و ارتباط مستقیم اعراب مسلمان با بازی جذاب و فکری ایرانی، باعث شد این

نام «چترنگ‌نامک»^۱ (شطرنج نامه)، «این بازی را بزرگمهر در پاسخ به بازی شطرنج دابشلم^۲ (پادشاه هندوان) برای انوشیروان می‌فرستد و ابداع می‌کند و نام آن را به افتخار اردشیر بابکان، بنیان‌گذار سلسله ساسانی، «نیوارد شیر می‌گذارد» (Daryaei, 2010: 176). نام عربی - فارسی این بازی (نرده شیر)، پیوندی با مخترع افسانه‌ای اردشیر ابن بابک دارد (مسعودی، ۱۳۷۴: ۳۱۹). اندیشمندان نظریه اشاعه فرهنگی بر این باورند که فرهنگ‌ها، چهل‌تکه‌هایی از ابداعات فرهنگ‌های گوناگون‌اند (هیلمند، ۱۳۸۷: ۷۷)؛ بنابراین بر همین اساس، بزرگمهر متأثر از شطرنج هندی‌ها تاس را ابداع کرد.

طبق شواهد باستان‌شناسی، تاس نخستین نمونه بازی‌های فکری است که صفحاتی از این بازی مربوط به نیمه هزاره سوم پیش از میلاد است و از جنوب شرق ایران پیدا شده است (نودهی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶۴).

آثار قرون میانه اسلام هم تأکید بر این دارند که ریشه تاس ایرانی است، در همین راستا امویان در مکه یک باشگاه را ایجاد کردند که وسایل شطرنج، نرد و تاس داشت (مسعودی، ۱۳۸۱: ۲۹۶؛ مناظر احسن، ۱۳۸۳: ۳۱۹). اما حضور کارگزاران ایرانی در تشکیلات دیوانی خلافت عباسی باعث شد، ابتدا این بازی اشرافی را خلفا و امرای عرب اقتباس کنند و سپس به مرور زمان عامه مردم هم به این سرگرمی جذاب روی آوردند. اما در بین خواص، اولین خلیفه هارون الرشید بود که به این بازی ایرانی علاقه‌مند شد و آن را انجام داد. در میان خلفای دیگر، امین و وزیرش فضل، با همدیگر تاس بازی می‌کردند، آنها یک‌بار شرط بستند که هرکس ببازد، باید انگشت

بازی به خانه خلفا و امرا رخنه کند و آنچنان اهمیت پیدا کرد که هارون، یکی از هدایایی که برای شارلمانی فرستاد، شطرنج بود (مسعودی، ۱۳۷۴: ۱۵۷-۱۵۸). ارزش بهای کنیزان وابسته به این بود که شطرنج بازی کردن آنها در چه حدی است؛ بنابراین نخستین مسابقه مشهور شطرنج در سال ۲۰۴ ه.ق. در خراسان، میان جابر بن الکوفی و زریاب القطان در حضور مأمون انجام شد (مناظر احسن، ۱۳۸۳: ۳۱۷). در زمان هارون الرشید آنقدر بازی شطرنج اهمیت داشت که از آن به‌عنوان تمایز اجتماعی استفاده می‌کردند و شطرنج‌بازان را کارمند در دولت منصوب و برای آنها مقرری مشخص می‌کردند (مسعودی، ۱۳۷۴: ۲۷۰). در این عصر به بازی شطرنج به‌عنوان یک دانش توجه و کتاب‌هایی درباره این بازی تألیف کردند (یاقوت حموی، ۱۳۴۷: ۲۵۳) و به مرور زمان، شطرنج وارد ادبیات عرب شد و شعرا در وصف آن شعر سرودند (ثعالبی، ۱۹۷۴م: ۳۴۳-۳۴۸؛ مکی، ۱۳۸۳: ۶۵). به دلیل خوی قبیله‌ای شبه‌جزیره عربستان، مردم سرگرمی‌های اندرونی چندانی نداشتند و برای پرکردن اوقات فراغت خود به سمت بازی جذاب شطرنج گرایش پیدا کردند. بنابراین هم‌جواری جغرافیایی و رفت و آمدهای تجاری باعث شد که اعراب پیش از اسلام با بازی شطرنج آشنا شوند. اما با فتح ایران، تحت تأثیر دربار پادشاهان ایران و سرگرمی‌های اندرونی آنها قرار گرفتند و با گسترش اسلام، چون حکومت عباسیان ارتباط دیوانی بیشتری داشتند، شطرنج در این عصر در بین اعراب به اوج شکوفایی رسید.

۲-۱-۳- تاس

پیشینه تاریخی تاس به زمان پادشاهی خسرو انوشیروان می‌رسد. براساس یک نوشته پهلوی به

1. chatrang nemak
2. Dabshlm

و هم از طرف مردم عادی انجام می‌شد. چون شکار و تیراندازی از افتخارات و کارهای شایسته پادشاهان و حکام تلقی می‌شد، مقارن با بخشش و دانش به شمار می‌آمد (گزنفون، ۱۳۴۲: ۲۸).

یکی از شگردهای شکار ایرانیان، به جز شکار در بیابان و کوه‌ها، ایجاد حیات وحش مخصوص برای شکار پادشاهان بود که انواع حیوانات در آن نگهداری می‌شد؛ در واقع شکارگاه پادشاهان جرگه‌های بزرگی بود که گرد آن دیوار کشیده بودند و در آنجا شیر و گراز و خرس نگهداری می‌کردند (نفیسی، ۱۳۳۱: ۲۴). بنابراین پذیرش یک فرهنگ را باید در وجود حوزه‌های فرهنگی نابرابر در هم‌جوار با یکدیگر دانست (ماناگن، ۱۳۹۳: ۱۰۲). شکار از قدیم از سنت رایج اعراب بود، اما خلفای اموی با پیروی از سبک و سیاق ایرانیان، برای تفریح و سرگرمی، شکارگاه‌های مخصوصی در حاشیه صحرای سوریه ایجاد کردند، با استفاده از همین شگرد پادشاهان ساسانی، معتصم خلیفه عباسی دیواری به شکل نعل اسب بر پا کرده بود که انتهای آن به رود دجله پیوسته بود و به کمک جرگه‌داران خود، شکار را به داخل آن می‌راند تا بین دجله و دیوار محصور و به آسانی شکار شود (قرمانی، ۱۴۱۲ق: ۱۳۵؛ ابن طقطقی، همان: ۷۳-۷۴؛ حتی، ۱۳۶۶: ۲۹۳). براساس دو اصل تمایل و ارتباط نظریه اشاعه فرهنگی، کلیه جوامع هیچ ویژگی یک فرهنگ دیگر را بدون تغییر نمی‌پذیرند (آدامسون، ۱۳۹۰: ۲۹۶). در همین راستا اعراب مسلمان وقتی انواع شکار و شگرد شکارکردن را از ایرانیان اقتباس می‌کردند، آن را با آیین اسلام تطبیق می‌دانند و از شکار بعضی حیوانات امتناع می‌ورزیدند.

درواقع شکار در بین اعراب پیش از اسلام بیشتر منحصر به پرندگان و آهو بود که به وسیله پهن کردن دام و با تیر انجام می‌گرفت، ولی شیوه شکارکردن

خود را بدهد و وزیر انگشت خود را از دست داد (ابن طقطقی، ۱۳۶۰: ۳۸؛ الجهشیری، ۱۳۴۸: ۲۸۹). به باور وایلسر، نظریه‌پرداز انسان‌شناسی در اشاعه فرهنگی، وام‌گرفتن ممکن است معنای آغازین خود را از دست بدهد و به شکل و شیوه‌ای استفاده شود که به منافع وام‌گیرنده باشد (ریویر، ۱۳۷۹: ۶۳). بر همین اساس در زمان معتضد در بغداد، بعضی از افراد خوش‌گذران و عشرت‌طلب، کارکرد تفریح و سرگرمی تاس را به قمار برای درآمدزایی تبدیل کرده بودند (مناظر احسن، ۱۳۸۳: ۳۱۹). با توجه به اینکه از تاس برای قماربازی استفاده می‌کردند، برد و باخت در آن زیان مالی برای بازیگر داشت، همین عامل و نهی فقها باعث شد عقلاهی جامعه عرب چندان به آن توجه نکنند. همیشه ابزار و سرگرمی‌های زینتی متعلق به فرادستان است که از فرهنگ ابداع‌کننده توسط اشراف و صاحب‌منصبان برای رفاه و سرگرمی اقتباس می‌شود. بنابراین ارتباطات اقتصادی و قرابت جغرافیایی در انتقال ابزار و بازی‌های سرگرم‌کننده نقش تعیین‌کننده‌ای داشته است. با گسترش اسلام، خلفای اسلام برای اداره دیوان‌های عریض و طویل به دبیران متبحر ایرانی نیازمند بودند. این حضور دبیران و ارتباط مستقیم با طبقه ممتاز عرب، باعث انتقال بازی‌هایی امثال تاس به جامعه عرب شد.

۲-۱-۴- شکار

محبوبیت و توجه به عرصه شکار، بیشتر مختص شاهان و طبقه حاکم بود. بنابراین دانستن آداب مربوط به آن از الزامات و از صفات لازم برای پادشاهان به شمار می‌آمد. مناصبی چون میرشکار، سگبان‌باشی، طاووس‌خان و ... در تاریخ ایران، نشان از اهمیت و اعتبار شکار دارد (بریان، ۱۳۸۱: ۵۱۵). بنابراین در ایران قبل از اسلام، شکار یک نیاز و نوعی مهارت رسمی به شمار می‌آمد که هم از طرف شاهان

هرچه شکار درنده‌تر و قوی‌تر بود، نشان از اقتدار پادشاه بود. هرچند اعراب خود اهل شکار بودند، اما حکام عرب شکارکردن با ببر و یا شکارکردن شیر را با این کارکرد از ایرانیان اقتباس کردند.

شکار پیش از اسلام هم سرگرمی رایج عربستان به شمار می‌رفت. آنها از بین حیوانات درنده تنها از سگ‌های سلوکی^۱ برای شکار استفاده می‌کردند. در زمان امویان، معاویه، سگ‌های شکاری را برای شکار نگهداری می‌کرد و آنها را با خلخال‌های طلا زینت می‌داد و غلامی را برای خدمت به هریک می‌گماشت. نخستین کسی که یوز را تعلیم داد تا بر پشت اسب بنشیند، یزید اول، پسر معاویه شکارچی بزرگ اسلام بود. در دوره عباسی، این سنت شکار نیز رایج شد؛ به طوری که پسر مقتدر خلیفه عباسی، بعضی از سگ‌ها و یوزها را برای شکار دست‌آموز کرد (ابن طقطقی، ۱۳۶۰: ۷۶-۷۷). ابداع روش‌های جدید شکار توسط ایرانی‌ها، به‌خصوص توسط حیوانات درنده، مانند ببر و یوز، هم یک شگردی جذاب و هم یک سرگرمی مفرح بود، جامعه عرب چون به شکار علاقه وافر و با ایرانیان ارتباط مستقیم داشتند و هم‌مرز بودند، تحت تأثیر روش‌های جدید و مفرح شکار ایرانی قرار گرفتند.

۲-۱-۴-۲- شکار با قوش و باز

شکار با قوش و باز، یکی از شگردهای ایرانیان بوده است. منصب قوشچی‌باشی در دربار ایرانیان رایج بود که قوشداران زیر نظر او آماده خدمت بودند و حیوانات شکارشده را تقدیم می‌کردند (مارکو، ۱۳۵۰: ۱۴۴). کارکرد اقتصادی شکار در این روش نمود پیدا می‌کرد؛ زیرا هزاران قوشدار از این راه امرار معاش می‌کردند، کارکرد اقتصادی این روش شکار برای

حیوانات دیگر مانند شیر، پلنگ، خرس را بعد از اسلام از ایرانیان آموختند (ابن خلکان، ۱۲۵۶ق: ۱۷۲). در بین حکام ایرانی، هرچه شکار قوی‌تر و درنده‌تر بود، نشان از اقتدار و قدرت شکارگر و به نحوی این اقتدار بیانگر مشروعیت و اثبات دلاوری‌های او بود. بنابراین بعد اسلام خلفا و اشراف عرب، شکار حیواناتی مانند شیر و پلنگ را با این کارکرد اقتباس کردند.

۲-۱-۴-۱- شکار با یوز، سگ و ببر

یکی از روش‌های شکار پادشاهان ایران، به کار گرفتن حیواناتی مانند یوز، سگ و ببر بود که هم برای تفریح و سرگرمی و هم شیوه متفاوتی برای شکار بود. ایرانیان این حیوانات را برای شکار پرورش می‌دادند و برای این کار، مربیان مخصوص را به خدمت می‌گرفتند. هم‌جواری و ارتباط تنگاتنگ حیره با دولت ساسانیان باعث شد که با آیین‌های ایرانی آشنا شوند و چون حیره بر حیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عربستان پیش از اسلام تأثیر بسزایی داشت، اعراب از طریق حیره با دستاوردهای فرهنگی ملل متمدنی چون ایران آشنا شدند. همین ارتباط باعث شد که شاهان حیره، شیوه جدید شکار با یوز، ببر و سگ را آموختند و پس از آنها، خلفای اموی و عباسی نیز از شگرد شاهان ایرانی برای شکار بهره بردند (ابن منقذ، ۱۹۳۰: ۱۹۱-۲۲۶).

در بین اعراب کلیب بن ربیع، قهرمان جنگ سبوس، نخستین کسی بود که با تأسی از ایرانیان برای شکار از یوز استفاده کرد (ابن طقطقی، ۱۳۶۰: ۷۶). ارزش‌های نمادین مانند شکار شیر و یا شکارکردن با ببر در پدیده‌های فرهنگی، سبب جایگاه اجتماعی و نشانه‌ای برای وجه تمایز اجتماعی بودند (کخ، ۱۳۸۲: ۴۲). اگرچه شکار راهی برای تفریح و خوش‌گذرانی بود، اما نزد پادشاهان ابزاری برای کسب مقبولیت و مشروعیت بود و

۱. سلوق نام آبادی در یمن است که بیشتر سگ‌های آن شکاری بودند و سگ منسوب به آن را سگ سلوکی می‌گفتند.

عموم مردم و جنبه تفریحی آن برای خلفا و اشراف جذاب بود. چنانچه از کلمات مربوط به آن استنباط می‌شود، این روش شکار از ایران به عربستان منتقل شده است. دلبستگی به این شیوه متفاوت و مفرح شکار با نوع شکار سستی در بین اعراب، در دوران خلافت امویان و عباسیان افزایش پیدا کرد. جاحظ معتقد است: «که باز، پرنده‌ای عجمی و چرخ، پرنده‌ای عربی است» (جاحظ، ۱۳۹۲: ۴۷۸). تغییراتی فرهنگی همیشه یا از طریق ابداع و اختراع یا از طریق اشاعه انجام می‌شود (ریویر، ۱۳۷۹: ۲۵۲). جامعه عرب هر چند علاقه وافری به شکار داشتند، اما شیوه شکار با قوش و باز از ایران به اعراب اشاعه پیدا کرد؛ به طوری که عبدالعزیز سالم می‌نویسد: «مردم طائف علاوه بر کشاورزی به سه کار دیگر نیز اشتغال داشتند ... شکارچیان گروه گروه از مکه به همراه سگ‌ها و بازها و قوش‌های شکاری برای شکار انواع پلنگ به آنجا می‌آمدند» (سالم، ۱۳۸۰: ۲۲۷). درباره شیوه شکار در زمان امویان، مسعودی می‌نویسد: «یزید بن معاویه، مردی عیاش بود که سگ و میمون و یوز و حیوانات شکاری مانند قوش و باز را نگه می‌داشت» (مسعودی، ۱۳۸۱: ۷۱). در فرهنگ ایران باستان، تفکر شادزیستن را می‌آموختند و شادی و تفریح، یکی از ویژگی‌های هویت ایرانی بود؛ از این رو شکار با پرندگانی همچون قوش و باز، به جز کارکرد اقتصادی، کارکردی سرگرم‌کننده و فرح‌بخش داشت. شادی و تفریح در فرهنگ مفرح ایرانی بر فرهنگ قبیله‌ای و بدوی اعراب برتری داشت؛ بنابراین هم‌جواری و ارتباط اعراب با ایران و نوآوری در روش‌های شکار، علاقه اعراب شکارچی را با این شیوه‌های شکار بیشتر می‌کرد.

۲-۱-۵- تیراندازی

ایرانیان، خاصه حاکمان و پادشاهان به تیراندازی و روش‌های گوناگون آن علاقه‌مند بودند و آن را

سستی ارزشمند و پسندیده می‌دانستند. از جمله تیراندازی‌هایی که در بین ایرانیان مرسوم بود، تیراندازی با نشاب^۱ و برجاس^۲ بود (مسعودی، ۱۳۸۱: ۱۰۰). نشاب به تیرهای ایرانی گفته می‌شود که با تیرهای عربی، که آن را سهم می‌گفتند، متفاوت بود و برجاس، کلمه‌ای فارسی و معرب «برگاس» است و به نشانه‌ای گفته می‌شود که در هوا و یا در بالایی و یا جای دیگر قرار می‌دادند و به آن تیراندازی می‌کردند (دهخدا، ۱۳۶۸: ۲۴۱). تیراندازی از آداب مرسوم اعراب بود؛ اما هارون الرشید نخستین کسی بود که از خلفا با نشاب به برجاس تیر انداخت (مسعودی، ۱۳۷۴: ۱۰۰). در زمان معتضد، سپاهیان سوارنظام برای یادگرفتن این روش جدید تیراندازی آموزش داده می‌شدند و ناگزیر بودند برای نشان دادن شایستگی خود در این آموزش شرکت کنند (صابی، ۱۴۲۴ق: ۱۷-۱۸). در بحث اشاعه فرهنگ‌ها گاهی جنگ‌ها و مرادده‌های نظامی باعث ارتباط مستقیم بین ملت‌ها می‌شود (صالحی امیری، ۱۳۹۵: ۴۴). ارتباط نظامی بین ایرانیان و مسلمانان عرب باعث الگوبرداری اعراب از ابزار و شیوه نظامی نوین ایرانی شد و از طریق همین نظامیان بعد سرگرمی شکار به میان مردم انتقال پیدا کرد.

در عصر ساسانیان، تیراندازی غیر از کارکرد نظامی، کارکرد دیگری نیز داشت، هنگامی که در جنگ قلاع‌ها یا شهرها توسط نظامیان محاصره می‌شدند، برای انتقال پیام جهت تسلیم شدن یا تهدید و صلح، از تیر استفاده می‌کردند. برای به دست آوردن آمار کشته‌های جنگ نیز از تیر کمک می‌گرفتند؛ به طوری که قبل از شروع جنگ هر کدام از سربازها تیری را در سبده می‌گذاشتند و سبد را مهر و لاک می‌کردند، وقتی جنگ خاتمه می‌یافت، هر کدام

از سبب تیری را برمی‌داشت و از روی تیرهای باقیمانده، شمار کشته‌شدگان معین می‌شد (اینوسترانسیف، ۱۳۴۸: ۶۴-۷۴). در اشاعه فرهنگی، وام‌گرفتن از فرهنگ دیگر ممکن است کارکرد اولیه خود را از دست بدهد و به شکل و شیوه‌ای استفاده شود که با منافع وام‌گیرنده باشد (ریویر، ۱۳۷۹، ۶۳). بر همین اساس بین اعراب جاهلی، از تیر برای امور دیگری استفاده می‌شد که جنبه قمار و سرگرمی داشت (شکری آلوسی، ۱۳۱۴ق: ۵۵). با گسترش اسلام و فتح ایران، حضور نظامیان ایرانی در لشکر مسلمانان باعث شد اعراب با ابزار و آلات جنگی و شیوه تیراندازی ایرانیان که نسبت به نوع و شگرد آن در جامعه اعراب متفاوت بود، آشنا شوند و از آن برای پیشبرد اهداف خود نیز استفاده کنند.

یکی دیگر از فنون ایرانیان در تیراندازی، پرتاب گلوله بود که با کمان پرتاب می‌شد و در عربی به آن «بندق»^۱ می‌گفتند. بندق که معرب گلوله گرد بود و اعراب به آن «جلاهق»^۲ نیز می‌گفتند که با سرب یا سنگ درست می‌شد، آنها آیین شیوه تیراندازی ایرانیان را که مانند کمان پرتاب می‌کردند در اواخر روزگار عثمانی آموختند، هرچند در ابتدا به خصوص در مدینه از این بازی دوری می‌کردند، اما بعدها به آن علاقه‌مند و این روش تیراندازی را به سپاهیان خود تعلیم می‌دادند (ابن اثیر، ۱۳۸۳: ۹۰). در تأثیرات فرهنگی، اشاعه به تدریج شیوه‌های جدید را جایگزین شیوه‌های قدیم می‌کند. بر همین اساس چون اعراب به شیوه پرتاب گلوله با کمان نیاز داشتند، ابتدا برای بهرمندی از آن مقاومت می‌کردند، ولی در نهایت برای رفع نیاز خود آن را پذیرفتند.

۲-۲- غذاها و آداب غذاخوردن

غذاخوردن در بین ایرانیان به سبب اهمیت آن در

سلامت فرد و جامعه همیشه حائز اهمیت بود، تنوع محصولات کشاورزی و دسترسی به مواد اولیه خوراکی و شرایط جغرافیایی باعث تولید انواع غذاها می‌شد.

اما شرایط اقلیمی و آب‌وهوای نامساعد عربستان باعث می‌شد که برای فراهم کردن غذایی لذیذ و مواد اولیه آن با مشکل مواجه شوند و به غذاهای نامناسب در بین آنها منجر شود؛ در حالی که ایرانیان از مواد اولیه گوناگون و غذاهای لذیذ و مطبوع بهره‌مند بودند، اعراب عقرب، سوسک و راسو را غذای عالی، برنج را زهرآگین می‌شمردند و نان نازک را برای نوشتن استفاده می‌کردند (ابن خلدون، ۱۳۹۳: ۱۷۰-۱۱۴).

در فرهنگ‌ها اشاعه هنگامی صورت می‌گیرد که یک امر مثبت فرهنگی سبب غنی شدن فرهنگ دیگر شود (ریویر، ۱۳۷۹: ۲۵۲). با فتح سرزمین ایران و فتح دیگر کشورها توسط اعراب مسلمان، آنها با غذاهای لذیذ و متنوع روبه‌رو شدند و ذائقه آنها با خورش‌های ایرانی آشنا شد، پس از جنگ اَلیس، اعراب با دیدن حلواشکری و نان تنک (رفاق) تعجب کردند (زرین‌کوب، ۱۳۶۵ش: ۱۱). نحوه برخورد اعراب با خوراکی‌های ایرانی درخور توجه بود، آنها در آغاز نان لواش را کاغذ تصور می‌کردند، اما با گسترش اسلام از زمان بنی‌امیه متوجه خوراک‌ها و شربت‌های گوارای ایرانی شدند (زیدان، ۱۳۹۴: ۱۰۴)، بعدها با اشتهای تمام، انواع غذاهای معمول ایرانی چون یخنی^۳، سکباج^۴ و حلوائی عالی را می‌خوردند (حتی، ۱۳۶۶: ۴۲۴).

همیشه ضرورت‌های جنگی باعث ارتباط میان دو گروه - که در حال جنگ‌اند - می‌شد، برای

۳. Cold cuts: یخنی: گوشت پخته سردشده، آبگوشت ساده یا غذای پخته که آن را برای روز مبادا ذخیره می‌کردند.

۴. Skebaj: سکباج: معرب سکبا و نوعی از آش است که از سرکه و گوشت و ادویه خوشبو و نبات درست می‌شود. گاهی میوه خشک را هم به آن اضافه می‌کنند.

وجود شرایط اقلیمی مناسب و پرورش انبوه درخت‌های تاک در ایران، به علاوه میل طبیعی انسان به افراط و خوش‌گذرانی از یک‌سو و سابقه‌نداشتن اعراب در پرورش درخت تاک، کیفیت پایین شراب آنها و نگاه ابزاری به این نوشیدنی برای حفظ سلامت انسان از سوی دیگر، باعث ترویج بیشتر آن در جامعه عرب شد (جوادعلی، ۱۶۵: ۱۳۶۹-۱۶۲؛ تفضلی، ۱۳۹۸: ۳۱-۳۴) و در انتقال سنت‌ها از یک جامعه به جامعه دیگر، وقتی که از طریق مسائل اعتقادی و عرف اجتماعی با مانع روبه‌رو شود، به‌صورت مختلف استفاده می‌شود (ریویر، ۱۳۷۹: ۱۲۹). به این گونه، با وجود اعلام مجازات برای تظاهر به مشروب‌خواری، فعالیت زیرزمینی و پنهان برخی افراد در قلمرو اسلام همچنان ادامه داشت؛ بنابراین از مواد نوشیدنی مانند شراب، غیر از تفریح و خوش‌گذرانی، از آن برای درمان و درآمذزایی نیز بهره می‌بردند.

الگوی غذای اعراب بسیار ساده و بی‌تکلف و شامل خرما، لبنیات و گاهی گوشت بود؛ اما پس از فتح ایران، ذائقه اعراب با غذاها و نوشیدنی‌های با کیفیت ایرانی آشنا شد؛ بنابراین تنوع خوراکی‌ها در ایران محصول شرایط آب‌وهوایی متنوع است (زرین کوب، ۱۳۶۵: ۱۰).

آنچه به‌طور خلاصه درباره نحوه تعامل در فرهنگ تغذیه بین ایران و اعراب رخ داده است، نوعی تأثیر و تأثر است. در بدو ورود اعراب مسلمان نیز میل طبیعی به خوشی و سرمستی از پیروزی بر ایرانیان، از سوی برخی فاتحان، زمینه تقاضای این فرآورده را ایجاد کرد و از طرفی مجازدانستن فروش شراب به اعراب از نظر موبدان و انگیزه قوی اقتصادی برای ایرانیان مغلوب، باعث شد پس از تثبیت خلافت اسلامی در ایران، دربار خلافت اموی و سپس عباسی، محلی برای عرضه بهترین شراب ایرانی شود. چنانچه

نمونه به رفتار خالدبن ولید در سال ۱۲هجری در حاشیه رود فرات اشاره می‌شود که خالد به سربازان خود در آغاز فرمان داد غذایی را بخورند که ایرانیان تدارک دیده بودند (چوکسی، ۱۳۸۱: ۱۵۹). یکی از آثار مستقیم فرهنگ‌ها که در زمان جنگ‌ها انجام می‌شود، همین ارتباط جنگی منجر به اقتباس اعراب از غذای مطبوع و لذیذ ایرانیان براساس نیاز شد.

این ارتباط غذایی ممکن است با چرخش نظر نخبگان و دانشمندان برای تسهیل روابط اجتماعی ایجاد شود. براساس روایت منسوب به سلمان فارسی - که نوعی از زندگی دو فرهنگ را به هم مرتبط کرده بود - او در زمان اشاعه اسلام به مسلمانان تأکید می‌کند، هنگامی که در بین ایرانیان غیرمسلمانان، اگر کسی را در میان آنها دارید در غذای او سهیم شوید و همراه با او سواری کنید، بدون اینکه از تعالیم او پیروی کنید یا در سده سوم هجری، احمد بن حنبل، غذاهای تهیه‌شده به دست اعضای جوامع ذمی - از جمله زرتشتیان - را برای مصرف مسلمانان مناسب دانست (ابن حنبل، ۱۴۱۶: ۳۰۲-۳۰۵؛ یعقوبی، ۱۳۸۹: ۸۲-۸۷). هریک از حوزه‌های هم‌جوار در بخش‌هایی نفوذ فرهنگی اعمال می‌کنند و برعکس در بخش‌های دیگر، تحت نفوذ فرهنگی قرار می‌گیرند. مسلمانان تنها در صورتی مجاز به خوردن گوشت حیوانی بودند که حتماً به روش اسلامی ذبح شده باشد؛ در حالی که به دلیل پاک‌دانستن دریا، مسلمانان ماهیان صیدشده توسط زرتشتیان را نیز مباح می‌دانستند (چوکسی، ۱۳۸۱: ۱۶۱). یکی از نکات مثبت اثر یک فرهنگ بر فرهنگ دیگر، پذیرش نکات مفید و قوی آداب و سنن آن فرهنگ است. با توجه به همین اصل، اعراب وقتی با غذاها و نوشیدنی‌های ایرانی آشنا شدند، از سخت‌گیری اعتقادی و عرفی آنها کاسته شد.

یزید بن معاویه در میان خلفا، اولین کسی بود که مستی را پیشه کرد (ابن عبدربه، ۱۴۰۷ق: ۴۰۳). دربار عباسیان که تحت تأثیر فرهنگ ایرانی قرار داشتند، نوشیدن شراب را از جمله لذایذ زندگی می‌دانستند (بیهقی، ۱۴۲۰ق: ۳۲۱-۳۲۲). از سوی دیگر، بهره‌گیری اعراب از غذاهای ایرانی تا حدی بود که شمار زیادی از لغات فارسی مرتبط با غذا و سفره در فرهنگ و زبان عربی وارد شده بود، مانند لوزینج، فالودج، پزماورد، اسفیدباج، طست، ابریق و سکباج (مناظر احسن، همان: ۱۱۰). در رساله «التبصر بالتجاره» اثر جاحظ، با آنکه متن کتاب درباره بازرگانی و کالاهای قیمتی و سنگ‌های گران‌بها و محصولات شهرها بوده است (جاحظ، ۱۴۰۳: ۱۷)، به تعدادی از واژگان فارسی موجود در متن عربی آن اشاره می‌شود، مانند ترنج (اترج)، گامیش (جاموس)، دارچین دارصین (آذرتاش، ۱۳۸۱: ۷۵؛ عباسی، ۱۳۹۱: ۱۳۰). از این رو حضور دیران ایرانی در بین تشکیلات اعراب و تنوع غذایی ایرانیان باعث شد که غیر از نوع غذا، اصطلاحات غذایی هم وارد منابع اعراب شود، در این تأثیرگذاری، سنت و فرهنگ جدید جایگزین سنت قدیمی شده است؛ البته آن را از بین نبرد، بلکه گسترده و متنوع کرد و در این بده‌بستان غذایی، یک تعامل دو سویه وجود داشت.

۲-۲-۱- آداب غذا خوردن

پادشاهی در ایران اقتضا می‌کرد که آداب و آیین‌های خاصی هنگام غذا خوردن وضع کنند. این آداب پادشاهی با ورود تغذیه ایرانی به میان اعراب نیز تقلید شد که به نمونه‌ای از آنها اشاره می‌شود.

مسعودی می‌نویسد: «کیومرث نخستین کسی بود که بفرمود هنگام غذا خوردن آرام گیرند تا طبیعت، کام خود بگیرد و تن را با غذایی که بدان می‌رسد، اصلاح کند و جان آرام گیرد؛ زیرا وقتی انسان در ضمن غذا خوردن به چیزی اشتغال ورزد، قسمتی از تدبیر او

متوجه جایی شود که خاطر به آن داده و این نقوس حیوانی و قوای انسانی را زیان رساند» (مسعودی، ۱۳۸۱: ۲۱۶-۲۱۷). ایرانی‌ها هنگام صرف طعام سکوت را رعایت و از پرخوری دوری می‌جستند، این شیوه غذا خوردن در بین اعراب و بعد از ظهور اسلام نیز رایج شد (نیکنام، ۱۳۸۵: ۱۷۰).

سفره شاهانه ایران رنگین و تجملاتی بود و آداب سفره‌داری آنها راحت به نظر نمی‌رسید. این شیوه زندگی پرتجمل بعد از دوره کوتاه خلفای راشدین، که حکومت اسلامی به دست امویان و عباسیان افتاد، در دربار آنها رایج شد (مسعودی، ۱۳۷۴: ۳۷-۳۴). بنابراین هنر آشپزی ایرانیان باعث شد که عباسیان به این هنر ایرانی دلبستگی پیدا کنند و برای پختن غذا از انواع گوشت، سبزیجات، نان و حبوبات استفاده کنند (فقیهی، ۱۳۷۳: ۶۸۴). آشپزی بسیار پیشرفته دربار خلفا، به‌خصوص امویان و عباسیان، از مکتب غذای ایران قدیم سرچشمه می‌گرفت که مواد و مصالح و اصطلاحات آن در میان اعراب سابقه نداشت، بلکه مختص ایرانیان بود (ابن طقطقی، ۱۳۶۰: ۳۱۲).

ارتباط به اشاعه فرهنگ غذایی منجر می‌شد؛ بنابراین یکی از آداب غذا خوردن پادشاهان ایرانی این بود که قبل از غذا خوردن دست‌ها را می‌شستند (لندور، ۱۳۸۸: ۳۱۴). هرچه اسلام بیشتر گسترش می‌یافت، زندگی اعراب بیشتر تحت تأثیر تمدن‌های هم‌جوار قرار می‌گرفت؛ بنابراین سنت دست‌شستن قبل و بعد از غذا خوردن ایرانیان از طرف اعراب پسندیده شد؛ به طوری که اعراب غالباً در دوره عباسیان پیش از دست بردن به طعام، دست‌ها را در لگن می‌شستند. «گویند در ضیافتی به افتخار مأمون، یکی از مهمانان دست خود را پس از شستن به چیزی زد و مأمون از او خواست تا بار دیگر دستش را بشوید» (مناظر احسن، ۱۳۸۳: ۱۶۴). ایرانیان دست

که حضرت رسول اکرم (ص) مستقه‌ای داشت و بعد از ایشان، عمر خلیفه مسلمانان هنگام اقامه نماز نیز مستقه‌ای بر دوش می‌انداخت (جوالیقی، ۱۹۶۰: ۳).

شلوار و تنبان از جمله البسه‌ای‌اند که خواستگاه آنها ایرانی است. هرچند اشراف و حکام عرب از پوشیدن آن امتناع می‌کردند، اما هنگام جنگ از این نوع لباس استفاده می‌کردند (زرین‌کوب، ۱۳۶۳: ۵۹).

چون جنگ‌ها بین دو جامعه درگیر جنگ ارتباط برقرار می‌کند، این ارتباط باعث اشاعه فرهنگ‌ها می‌شود که ممکن بود این اقتباس بر اثر نیاز باشد (صالحی امیری، ۱۳۹۵: ۴۴-۴۷). شاهان و امرای عصر ساسانی، اغلب سر خود را با نیم‌تاج زینت می‌بخشیدند و کلاهی سیاه‌رنگ به نام «قلنسوه»^۲ بر سر می‌نهادند. این کلاه نزد مردم ایران اهمیت ویژه‌ای داشت و نزد شخصیت‌های برجسته کشوری و لشکری بسیار با ارزش بود (بلاذری، ۱۳۹۷: ۲۱۲؛ اصطخری، ۱۳۹۷: ۱۳۸؛ اشپولر، ۱۳۸۶: ۴۱۶-۴۱۵).

عده‌ای اعتقاد دارند که تغییر فرهنگی با انتقال پوشاک شکل می‌گیرد و با تغییر فرهنگ پوشاک مردم یک جامعه، زندگی اجتماعی نیز تغییر می‌کند (شریعت‌زاده، ۱۳۶۹: ۴۱). از این رو در بین خلفای عباسی، منصور به سبک لباس پوشیدن ایرانیان علاقه وافری داشت. او نخستین خلیفه عباسی بود که کلاه ایرانی بر سر گذاشت (طبری، ۱۳۹۴: ۳۷۱). جانشینان و رعایا از او سرمشق گرفتند و به سبک ایرانی کلاه می‌پوشیدند، او به دربار و تمام کارگزاران خود در سراسر حکومت اسلامی دستور داد ملبس به لباس ایرانی باشند (ضیاءپور، ۱۳۴۳: ۱۶۲-۱۶۷؛ امین، ۱۳۷۷: ۱۱۲). به عقیده کاریک، لباس جنبه پویا از یک فرهنگ است و تحولات در عرصه لباس، متأثر از

آلوده به خوراک را زشت می‌دانستند و از ابزاری مانند کارد، فاشق و چنگال استفاده می‌کردند. به هنگام غذا خوردن اصلاً حرف نمی‌زدند و یا دستانشان را در نوشیدنی فرو نمی‌بردند (دینکرد، ۱۳۹۶: ۵۶-۵۲). به طوری که در بین زرتشتیان جنس ظروف غذاخوری باید از طلا، نقره، آهن، سنگ و گل با لعاب می‌بود (نودهی، ۱۳۹۲: ۳۸۷).

اگرچه اعراب سبک و ابزار غذا خوردن ایرانیان را تقلید کردند، اما درباریان و اشراف عرب چون توانایی لازم در انجام امور دیوانی و تشریفات درباری را نداشتند، این امر باعث اعتراض و ناراضی برخی از حکمای مسلمان می‌شد. از سلیمان بن عبدالملک نقل شده است که ایرانیان بعد از هزارسال حکومت یک‌ساعت به ما نیازمند نیستند، ولی اعراب بعد از یک‌صدسال حکومت هنوز به آنها نیاز دارند (رضایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۰). ایرانیان باستان برای غذا خوردن مبنا و اصول اخلاقی داشتند، این آداب به واسطه ارتباط بین دو جامعه مورد پذیرش اعراب قرار گرفت و تأثیر دوطرفه داشت؛ به طوری که در جاهایی نیز ایرانیان تحت تأثیر آداب اعراب مسلمان قرار گرفتند. این ارتباط و تبادل فرهنگی، بیانگر آن است که یک فرهنگ و تمدن برای شکوفایی خود از چند فرهنگ اشاعه می‌شود.

۲-۳-۱- لباس پوشیدن

لباس پوشیدن و ظاهری آراسته نزد ایرانیان از دیرباز اهمیت ویژه‌ای داشت و همیشه دارای سبک و اسلوب خاصی بود. هم‌جواری و ارتباطی که بین اعراب و ایرانیان بود، باعث شد که پوشش ایرانی از طرف اعراب اقتباس شود؛ به طوری که در سال‌های نخست اسلام از جمله تن‌پوش ایرانی، «مستقه»^۱ بود

شرایط پیرامونی و اجتماعی است (CraiK:1994:46)
 . نیروهای نظامی وقتی به سرزمین دیگر تهاجم و با
 مردمان سرزمین مغلوب ارتباط برقرار می‌کردند،
 به دلیل نیاز به بعضی از آداب، نوع لباس را اقتباس
 می‌کردند و بعدها این پوشش توسط همین نظامیان
 به جامعه تسری پیدا می‌کرد. بنابراین خفتان از جمله
 جامه جنگی معمول ایران بود که از جنس پشم یا از
 پارچه نازک ابریشمی بود (فقیهی، ۱۳۷۳: ۳۴۱). این
 سبک و سیاق لباس پوشیدن دربار ایرانیان، بین خلفا
 نیز تداوم یافت؛ به طور مثال، «خفتان» در بین خلفای
 و امرای عباسی رایج بود (ابن جوزی، ۱۴۱۲ق: ۱۳۶).

عرب‌ها با الگوی برداری از ایرانیان به خصوص
 اشراف و درباریان، شلوار، جوراب و «طیلسان» و
 چکمه می‌پوشیدند (طبری، ۱۳۹۴: ۶۲۷). همچنین،
 درباره زیاد بن ابیه، نقل شده است که «به عادت و
 رسوم ایرانیان قبای حریر می‌پوشید و چکمه‌های
 ساخت بصره به پا می‌کرد» (جاحظ، ۱۳۹۲: ۱۱۵).
 پوشش بارزترین عنصر و نماد فرهنگ هر جامعه
 است. با توجه به همین اصل، پادشاهان و اشراف
 ایرانی برای آراستگی ظاهر همیشه لباس‌های پرزرق و
 برق گران‌قیمت و گلدوزی‌شده می‌پوشیدند. سلیمان
 بن عبدالملک به تقلید از پادشاهان ایرانی، خود را به
 لباس‌های گران‌قیمت و پر زرق و برق آراسته می‌کرد،
 حتی اجازه نمی‌داد که خدمت‌گزاران و حتی مأموران
 آبدارخانه در دربار خلافت با لباس عادی نزد او حاضر
 شوند و می‌بایست به شیوه ایرانیان آراسته و هنگام
 شرف‌یابی، لباس مخصوص و رنگین می‌پوشیدند؛ از
 این رو تجمل‌پرستی در دربار خلافت کم‌کم به دیگر
 شهرها سرایت کرد و پوشیدن این لباس‌ها در یمن،
 کوفه و اسکندریه نیز معمول شد (مسعودی،

۱۷۵، ۱۳۸۱). وقتی جامعه عرب نوع و آداب
 لباس پوشیدن ایرانیان را اقتباس کردند، این پوشش و
 شکل و بها و نمادهای آن نه تنها برای مصرف، یکی از
 شاخص‌های جایگاه اجتماعی و نشانه‌ای برای وجه
 تمایز اجتماعی نیز شد (Veblen, 2005: 324).

با مطالعه تاریخ هر منطقه، به تغییری پی خواهیم
 برد که در لباس و پوشش بر اثر اشاعه و تأثیرپذیری
 ایجاد شده است، البته این تغییرات در فرهنگی بیشتر
 نمود پیدا می‌کند که ضعیف‌تر است. به باور بوآس،
 انسان‌شناس آمریکایی، هرچه یک فرهنگ قدمت و
 انسجام فرهنگی بیشتری داشته باشد، عناصر آن
 فرهنگ بیشتر اشاعه پیدا می‌کند (ریویر، ۱۳۹۱: ۱۴۹).
 بر این اساس، فرهنگ جامعه ایرانی به دلیل داشتن
 تنوع و آداب پوشش درخور توجه بود. اعراب چون
 ارتباط مستقیم با جامعه ایرانی داشتند، به فرهنگ
 لباس پوشیدن ایرانیان گرایش پیدا کردند و این تبادل
 فرهنگی در جاهای دوسویه بود و با گسترش اسلام،
 بعضی از آیین‌های پوشش اسلامی هم وارد فرهنگ
 جامعه ایران شد.

نتیجه‌گیری

در کلیه جوامع اشاعه فرهنگ تحت تأثیر دو
 عامل «تمایل» و «ارتباط» بوده است که هرگاه
 فرهنگ‌ها در مجاورت جغرافیایی، تجارت، مرادده
 دیوانی و جنگ با هم قرار گیرند، بیشتر تحت تأثیر
 یکدیگر قرار می‌گیرند. هر فرهنگی که راه‌حل بهتری
 را برای حل مسائل و دست‌یافتن به ابزار بهتر
 فرهنگی ارائه دهد، بیشتر اقتباس می‌شود.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تأثیر
 فرهنگ و سنن ایرانی بر اعراب و چگونگی اقتباس
 آنها از این آداب و سنن بر اساس اشاعه فرهنگ‌ها،
 به دلیل هم‌جواری جغرافیایی و ارتباط مستقیم

۴. ابن اثیر، علی بن محمد (۱۳۸۳)، تاریخ کامل، ج ۳ و ۱۴، اعلمی، تهران.
۵. ابن حنبل، احمد بن محمد (۱۴۱۶ق)، ۱۹۹۶م، مسند الامام، ج ۱، بیروت: مؤسسه الرساله.
۶. ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی (۱۴۱۲ق)، المنتظم فی تاریخ الامم و الملوک، جلد ۶-۷-۸، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۷. ابن خلکان، احمد بن محمد (۱۲۵۶ق)، وفيات الاعیان، جلد ۲، بیروت: دارالفکر.
۸. ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۹۳)، مقدمه ابن خلدون، جلد ۱، تهران: علمی و فرهنگی.
۹. ابن طقطقی، محمد بن علی (۱۳۶۰)، الفخری فی آداب السلطانیه و الدول اسلامیه، ترجمه محمدولی گلپایگانی، تهران: بنگاه ترجمه نشر کتاب.
۱۰. ابن منقذ، اسامه بن مرشد (۱۹۳۰م)، الاعتبار، نیویورک: پرینستون.
۱۱. ابن ندیم، محمد بن اسحاق (۱۳۸۱ش)، الفهرست، ترجمه محمدرضا تجدد، ج ۱، چاپ ۲، تهران: اساطیر.
۱۲. ابن عبدربه، احمد بن محمد (۱۹۸۷م-۱۴۰۷ق)، العقد الفرید، چاپ ۲، ج ۳، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۱۳. اسلامی فر، زهرا (۱۳۹۸)، فرهنگ و تمدن اسلام، چاپ ۱۳، قم: معارف.
۱۴. اسماعیل شهرکانی، ابراهیم (۱۳۹۵)، المفید فی شرح اصول الفقه، ج ۱، قم: ذوی القربی.
۱۵. اشپولر، برتولد (۱۳۸۶)، تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، ج ۲، ترجمه جواد فلاطوری، تهران: علمی فرهنگی.
۱۶. اصطخری، ابواسحاق ابراهیم (۱۳۹۷)، ممالک و مسالک، ترجمه محمد بن عبدالله تستری، تهران: محمود افشار.

به‌خصوص و داد و ستد باعث شد که اعراب پیش از اسلام با آداب و سنت‌های ایرانی از جمله: تفریح و سرگرمی، خوراک و پوشاک آشنا شوند و ضعف فرهنگ خود را با اقتباس از فرهنگ دیگر اصلاح کنند. با گسترش اسلام، ارتباط مستقیم آنها از طریق جنگ و حضور دبیران ایرانی در دیوان‌ها بیشتر و تنگاتنگ شد. این ارتباطها منجر شد که خلفا و اشراف به‌طور خاص و اعراب به‌طور عام، تحت تأثیر وسایل و شیوه‌های سرگرمی، پوشش و غذای اندرونی حکام ایرانی قرار گیرند؛ به‌طوری که از سبک زندگی مبتنی بر ساده‌زیستی خلفای راشدین فاصله گرفتند. این علاقه به تجملات و اشرافی‌گری از عصر امویان شروع و در دوره عباسیان بیشتر شد که در تضاد با اعدالت اجتماعی و مشی ساده‌زیستی مکتب اسلام و پیشوایان دینی بود و خود از آثار منفی اشاعه فرهنگی است. حضور دبیران ایرانی در دیوان‌های عصر عباسی، رابطه دوستی بین تشکیلات خلافت و طبقه متماز ایرانی و هم‌زیستی مشترک بین دو فرهنگ باعث شد که آدابی از جمله: تفریح و سرگرمی، خوراک و پوشاک و آداب مربوط به آنها بیشتر از هر زمان دیگر اقتباس شود.

منابع و مآخذ

۱. آدامسون، هوبل؛ جیمز پیلز؛ گریگ بایلی؛ جان بتی؛ رالف گریلو (۱۳۹۰)، انسان‌شناسی فرهنگی، ترجمه نعمت‌الله فاضلی، تهران: آراسته.
۲. آذرتاش، آذرنوش (۱۳۸۸)، راه‌های نفوذ فارسی در فرهنگ و زبان عرب جاهلی (همراه با واژه‌های فارسی در شعر جاهلی) تهران: توس.
۳. ابن ادریس، محمد ابن احمد (۱۳۹۰)، السرائر الحاوی التحریر الفتاوی، چاپ ۶، ج ۲، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

۱۷. الجهشیاری، محمد بن عبدوس (۱۳۴۸)،
الوزرا و الکتاب، ترجمه ابوالفضل طباطبایی، تهران:
تابان.
۱۸. امین، احمد (۱۳۷۷)، فجرالاسلام، ترجمه
عباس خلیلی، تهران: اقبال.
۱۹. اینوستراتنسیف، کنستانتین (۱۳۴۸)، مطالعاتی
درباره ساسانیان، ترجمه کاظم کاظم‌زاده، تهران: بنگاه
ترجمه و نشرکتاب.
۲۰. بریان، پیر (۱۳۸۱)، امپراطوری هخامنشی، از
کوروش تا اسکندر، جلد ۱ و ۲، ترجمه ناهید فروغیان،
تهران: قطره.
۲۱. بیهقی، ابراهیم بن محمد (۱۴۲۰ق)، المحاسن
و المساوی: بیروت، دارالکتب العلمیه.
۲۲. بلاذری، احمد بن یحیی (۱۳۹۷)،
فتوح البلدان، ترجمه محمد توکل، تهران: ماهریس.
۲۳. تفضلی، احمد (۱۳۹۸)، مجموعه مقالات،
تهران: توس.
۲۴. جاحظ، ابوعثمان عمرو بن بحر (۱۳۹۲)،
التاج (آیین کشورداری در ایران و اسلام)، چاپ ۲،
ترجمه حبیب‌الله نوبخت، تهران: آشیانه کتاب.
۲۵. جاحظ، ابوعثمان عمرو بن بحر (۱۴۰۳ق)،
التبصره بالتجاره، تحقیق حسن حسینی عبدالوهاب، ج
۲، بیروت: دارالکتب الجدید.
۲۶. جوالیقی، ابو منصور موهوب (۱۹۶۰م)،
المعرب من الکلام الاعجمی، محمدشاکر: قاهر.
۲۷. جوادعلی (۱۳۶۹)، تاریخ مفصل عرب قبل از
اسلام، ج ۸، بابل: کتابسرای بابل.
۲۸. چوکسی، جمشیدگرشاپ (۱۳۸۱)، ستیز و
سازش (زرتشتیان مغلوب و مسلمانان غالب در
جامعه نخستین سده‌های اسلامی)، ترجمه نادر
میرسعیدی، تهران: ققنوس.
۲۹. حتی، فیلیپ (۱۳۶۶)، تاریخ عرب، ترجمه
ابوالقاسم پاینده، چاپ ۲، تهران: آگاه.
۳۰. دری، نجمه (۱۳۸۶)، «تأثیرپذیری اعراب از
ایرانیان در آداب حکومت‌داری» مجله مطالعات
ایرانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی مرکز تحقیقات
فرهنگ و زبان‌های ایرانی، سال ششم، شماره ۱:
دانشگاه شهید باهنر کرمان.
۳۱. حتی، فیلیپ (۱۳۶۶)، تاریخ عرب، ترجمه
ابوالقاسم پاینده، چاپ ۲، تهران: آگاه.
۳۲. دهنخدا، علی‌اکبر (۱۳۶۸)، لغت‌نامه، ج ۷،
تهران: دانشگاه تهران: ۷۱-۹۲.
۳۳. دینکرد (۱۳۹۶)، کتاب پنجم، ترجمه ژاله
آموزگار و احمد تفضلی، تهران: معین.
۳۴. رضایی، رمضان؛ بیات، علی؛ موسوی،
سیدجمال (۱۳۸۹)، «نقش دبیران ایرانی در تأسیس و
تکوین دیوانسالاری اسلامی در قرن اول هجری»،
پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی، سال چهل و سوم،
شماره یکم: ۴۳-۵۵.
۳۵. روح‌الامینی، محمود (۱۳۸۲)، گرد شهر با
چراغ در مبان‌های انسان‌شناسی، چاپ دوازدهم، تهران:
عطار.
۳۶. ریویز، کلود (۱۳۷۹)، درآمدی بر
انسان‌شناسی، ترجمه ناصر فکوهی، تهران: نی.
۳۷. زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۵)، از چیزهای
دیگر (مجموعه نقد، یادداشت، بررسی و نمایشواره)،
تهران: جاویدان.
۳۸. زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۳)، تاریخ مردم
ایران کشمکش با قدرت‌ها، تهران: امیرکبیر.
۳۹. زیدان، جرجی (۱۳۹۴)، تاریخ تمدن اسلامی،
ترجمه علی جواهرکلام، ج ۵، تهران: امیرکبیر.
۴۰. سالم، عبدالعزیز (۱۳۸۰)، تاریخ عرب قبل از
اسلام، ترجمه باقر صدری‌نیا، تهران: علمی و
فرهنگی.

۴۰. شریعت‌زاده، علی اصغر (۱۳۶۹)، پوشاک بارزترین نشانه فرهنگی، مجله میراث فرهنگی، سال اول، شماره اول: صص ۴۰-۴۹.
۴۱. شکری آلوسی، محمود (۱۳۱۴ق) بلوغ الارب فی معرفه احوال العرب، ج ۳، بیروت: مطبعه الرحمانیه.
۴۲. صابی، هلال بن محسن (۱۴۲۴ق)، تحفه الأمراء فی تاریخ الوزراء، دارالآفاق العربیه: قاهره.
۴۳. صالحی امیری، رضا (۱۳۹۵)، مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، تهران: ققنوس.
۴۴. ضیایپو، جلیل (۱۳۴۳)، پوشاک باستانی ایرانیان از کهن‌ترین زمان تا پایان شاهنشاهی، تهران: هنرهای زیبای کشور.
۴۵. طبری، محمد بن جریر (۱۳۹۴) تاریخ طبری، ج ۳، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: اساطیر.
۴۶. عباسی، مهناز، حسین مفتخری، نعمت‌الله فاضلی (۱۳۹۱)، فرایند اسلامی شدن الگوی فرهنگی- اجتماعی تغذیه در ایران تا پایان سده چهارم هجری قمری، مجله مطالعات تاریخ اسلام: تهران.
۴۷. عنصرالمعالی، کیکاووس بن اسکندر (۱۳۵۲)، قابوسنامه، به کوشش غلامحسین یوسفی، تهران: علمی فرهنگی.
۴۸. غلامی هوجقان، فاطمه؛ احمد زاویه، سیدسعید؛ آذرتاش، آذرنوش (۱۳۹۶)، «مطالعه و بازیابی چوگان به استناد برنگاره و نسخ خطی دوره تیموری»، مجله جلوه هنر: دانشگاه تهران: ۶۳-۷۷.
۴۹. فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۷۹)، شاهنامه، به کوشش سعید حمیدیان، تهران: قطره.
۵۰. فرید، محمدصادق (۱۳۸۱)، مبنای انسان‌شناسی، چاپ ۳، تهران: پشتون.
۵۱. فقیهی، علی اصغر (۱۳۷۳)، شاهنشاهی عضدالدوله (چگونگی فرمانروای عضدالدوله دیلمی و بررسی اوضاع ایران در زمان آل بویه)، تهران: پرتو.
۵۲. فکوهی، ناصر (۱۳۸۱)، تاریخ اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی، تهران: نی.
۵۳. قرمانی، احمد بن یوسف (۱۴۱۲ق)، اخبارالدول و آثار ۵۳. الأول فی التاریخ، لبنان: علم الکتب.
۵۴. کخ، هایرماری (۱۳۸۲)، خداشناسی و پرستش در عیلام و ایران هخامنشی، ترجمه نگین میری، مجله باستان پژوهشی، شماره ۱۱: صص ۳۹-۴۶.
۵۵. گزنفون (۱۳۴۲)، کورش‌نامه، ترجمه رضا مشایخی، تهران: بنگاه نشر و نشر کتاب.
۵۶. لندور، آرنولد هنری سریچ (۱۳۸۸)، در سرزمین آرزوها، ج ۱، ترجمه علی اکبر عبدالرشیدی، تهران: اطلاعات.
۵۷. مارکو، پولو (۱۳۵۰)، سفرنامه مارکوپولو، با مقدمه جان ماسفیلد، ترجمه حبیب‌الله صحیحی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۵۸. ماناگن، جان، پیترا جاست (۱۳۹۳)، انسان‌شناسی اجتماعی و فرهنگی، ترجمه احمدرضا تقا، تهران: ماهی.
۵۹. مسعودی، علی بن حسین (۱۳۸۱)، التنبیه والاشراف، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: علمی و فرهنگی.
۶۰. مسعودی، علی بن حسین (۱۳۷۴)، مروج الذهب و معادن الجواهر، ج ۱، ۲، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: علمی و فرهنگی.
۶۱. مکی، محمدکاظم (۱۳۸۳)، تمدن اسلامی در عصر عباسیان، ترجمه محمد سپهری، تهران: سمت.
۶۲. مناظر احسن، محمد (۱۳۸۳)، زندگی اجتماعی در حکومت عباسیان، چاپ سوم، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران: علمی و فرهنگی.

۶۳. نفیسی، سعید (۱۳۳۱)، *تاریخ تمدن ایران ساسانی*، تهران: دانشگاه تهران.

۶۴. نودهی، کبری؛ کنیری، مسعود (۱۳۹۲)، «تأثیر آموزه‌های بهداشتی زرتشت در طب خوراک ایرانیان باستان»، *مجله طب سنتی اسلام و ایران*، شماره ۴: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران: ص ۳۸۱-۳۸۸.

۶۵. نودهی، ابراهیم و علی‌اکبر وحدتی و فرزاد مافی (۱۳۹۴)، *ورزش در ایران باستان براساس شواهد باستان‌شناسی*، بجنورد: جهانی.

۶۶. نوایی، عبدالحسین (۱۳۸۱)، «شطرنج در ایران باستان»، *مجله ورزش دانشگاه انقلاب*، شماره ۱۸۲، جهاد دانشگاهی: ص ۱۶-۱۷.

۶۷. نیکنام، کوروش (۱۳۸۵)، *آیین اختیار*، تهران: تیس.

۶۸. هیلند اریکس، توماس؛ فین سیورت نیلس (۱۳۸۷)، *تاریخ انسان‌شناسی از آغاز تا امروز*، ترجمه علی بلوکباشی، تهران: شهرگل آذین.

۶۹. یعقوبی، احمد بن اسحاق (۱۳۸۹)، *تاریخ یعقوبی*، ترجمه محمدابراهیم آیتی، ج ۱، تهران: علمی و فرهنگی.

70. Craik, J. (1994) < The Fashion. London: Routledge.

71. Veblen, T. (2005), *The Theory of the Leisure class* Trans: Farhang. F, Teheran. Pub nei {Persian}.

72. Daryae, T. (2010) *On the Explanation of Chess and Backgammon: AbarWizārišn īČatrangudNihīšnNēwArdaxšīr*. Persian Text Series of Late Antiquity No. 1, Californian University of Irvine.